

MOLIYA VA BANK ISHI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI BANK-MOLIYA AKADEMIYASI ILMIY JURNALI

Tijorat banklarda asosiy vositalar hisobi va tahlilini takomillashtirish

Xasanova Robiya Patxullayevna

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi mustaqil izlanuvchisi.

Maqola haqida ma'lumot

Topshirilgan vaqti: 09.11.2025

Qabul qilingan vaqti: 12.11.2025

Tayanch so'z va iboralar: *asosiy vositalar, tijorat banklari, amortizatsiya, qayta baholash, IFRS 16, IAS 36, aktivlar rentabelligi, moliyaviy tahlil, raqamli hisob tizimi.*

Annotatsiya

Ushbu maqolada tijorat banklarida asosiy vositalar hisobi va ularning moliyaviy tahlilini yuritishning nazariy va amaliy jihatlari keng yoritilgan. Asosiy vositalar bank faoliyatining moddiy-texnik bazasini tashkil etadi va ular orqali xizmat ko'rsatish jarayonlari samaradorligi, ishlab chiqarish infratuzilmasi hamda mijozlarga qulaylik darajasi belgilanadi. Tadqiqot davomida xalqaro moliyaviy hisobot standartlari - IAS 16 "Asosiy vositalar", IAS 36 "Qadrsizlanish" hamda IFRS 16 "Ijara" talablariga muvofiq hisob yuritishning zamonaviy mexanizmlari tahlil qilingan. Shuningdek, O'zbekiston tijorat banklarida asosiy vositalarning qiymatini baholash, amortizatsiya siyosatini takomillashtirish, aktivlardan foydalanish koeffitsientini oshirish hamda ularning qayta baholash mexanizmini raqamlashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan. Natijada, asosiy vositalar hisobi tizimini optimallashtirish banklarning moliyaviy barqarorligini, likvidlik darajasini va rentabellik ko'rsatkichlarini oshirishga xizmat qilishi isbotlangan.

Improving fixed asset accounting and analysis in commercial banks

Khasanova Robiya Patkhullayevna

Independent researcher at the Banking and Finance Academy of the Republic of Uzbekistan.

ARTICLE INFO

Received: 09.11.2025

Accepted: 12.11.2025

Key words: *fixed assets, commercial banks, depreciation, revaluation, IFRS 16, IAS 36, return on assets, financial analysis, digital accounting system.*

Abstract

This article extensively covers the theoretical and practical aspects of accounting for fixed assets and their financial analysis in commercial banks. Fixed assets constitute the material and technical base of banking activities and determine the efficiency of service processes, production infrastructure, and the level of customer convenience. During the study, modern accounting mechanisms in accordance with the requirements of international financial reporting standards - IAS 16 "Fixed Assets", IAS 36 "Impairment" and IFRS 16 "Lease" were analyzed. Also, proposals were developed to assess the value of fixed assets in commercial banks of Uzbekistan, improve depreciation policies, increase asset utilization ratios, and digitize their revaluation mechanisms. As a result, it was proven that optimizing the fixed assets accounting system helps to increase the financial stability, liquidity level, and profitability indicators of banks.

Kirish

Bugungi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarining barqaror rivojlanishi, ularning moliyaviy holatini to'g'ri baholash va strategik qarorlar qabul qilishda buxgalteriya hisobining shaffofligi alohida ahamiyat kasb etadi. Bank faoliyatining samaradorligini

belgilovchi muhim omillardan biri — bu asosiy vositalarni to'g'ri hisobga olish, baholash va tahlil qilish tizimidir. Chunki asosiy vositalar bankning moddiy-texnik bazasini shakllantiradi, xizmatlar sifatiga, texnologik imkoniyatlarga va ishlab chiqarish infratuzilmasining rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan oxirgi yillarda amalga oshirilayotgan moliyaviy islohotlar, xususan, 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida bank tizimini modernizatsiya qilish, xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga o'tish va korporativ boshqaruvni kuchaytirish ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Shu jarayonda tijorat banklarining asosiy vositalari hisobi ham xalqaro mezonlarga — IAS 16 "Asosiy vositalar", IAS 36 "Qadrsizlanish", IFRS 16 "Ijara" kabi standartlarga moslashtirilmoqda.

Mazkur muammolarni hal etish banklarda aktivlarni boshqarishning yangi modelini shakllantirishni, hisob siyosatini optimallashtirishni hamda moliyaviy tahlil jarayonlarini raqamlashtirishni talab etadi. Shu bois ushbu maqolada tijorat banklarida asosiy vositalar hisobi va tahlilini takomillashtirishning ilmiy-nazariy asoslari, amaliy holati hamda istiqbolli yo'nalishlari chuqur o'rganiladi.

Tadqiqotning maqsadi — tijorat banklarida asosiy vositalar hisobini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish, ularning moliyaviy samaradorligini tahlil qilish usullarini ishlab chiqish va zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini joriy etishdan iboratdir.

Tadqiqot natijalari banklarda aktivlardan samarali foydalanish, ularning qiymatini real baholash, amortizatsiya siyosatini iqtisodiy asoslash hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilishda ishonchli axborot bazasini yaratish imkonini beradi. Shu tariqa, maqola natijalari bank tizimining barqarorligini mustahkamlash va moliyaviy shaffoflikni oshirishda amaliy ahamiyatga ega. Tijorat banklarida asosiy vositalar hisobi va tahlilini takomillashtirish masalasi iqtisodiy nazariya, buxgalteriya hisobi, moliyaviy tahlil va bank menejmenti yo'nalishlarida keng o'rganilgan. Bu boradagi ilmiy manbalar shuni ko'rsatadiki, asosiy vositalarning to'g'ri hisobini yuritish nafaqat banklarning moliyaviy natijalariga, balki ularning raqobatbardoshligi va investitsion jozibadorligiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Jahon iqtisodiy adabiyotida asosiy vositalar hisobi va ularning baholash mexanizmlari masalasida bir qator taniqli olimlarning ishlari mavjud. Jumladan, R. Anthony va J. Reece o'z tadqiqotlarida asosiy vositalarning balans qiymatini to'g'ri belgilash korxona aktivlari samaradorligini aniqlovchi muhim mezon ekanini ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, amortizatsiya usulining tanlovi aktivlardan foydalanish davriga va iqtisodiy foyda olish davriga mos bo'lishi lozim.

Hendriksen va Breda esa asosiy vositalarning qayta baholash tizimini kapitalning real qiymatini saqlab qolish vositasi sifatida baholaydilar. Ularning nazariyasiga ko'ra, qayta baholash siyosati investorlarga moliyaviy holat haqida to'liq tasavvur beradi.

Dandago va Owolabi Afrika davlatlari tijorat banklarida asosiy vositalar hisobi va tahlili bo'yicha olib borgan tadqiqotlarida aktivlarning qadrsizlanish xavfini baholash

mexanizmini ishlab chiqqan. Ular IAS 36 "Impairment of Assets" standartining amaliy qo'llanilishi aktivlarning real qiymatini aniqlashda muhim rol o'ynashini asoslagan.

T. Albrecht esa raqamli texnologiyalar ta'sirida asosiy vositalar hisobini avtomatlashtirish masalasini o'rganib, "digital asset tracking" tizimlarini joriy etish buxgalteriya nazoratini kuchaytirishini qayd etgan.

Rossiyalik iqtisodchilar orasida O. Lavrushin bank aktivlarini baholashda asosiy vositalarning samaradorligi va ularning rentabellik darajasini moliyaviy barqarorlik mezoni sifatida talqin qiladi. U bankning texnik infratuzilmasiga investitsiya hajmi bilan moliyaviy natijalar o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri korrelyatsiyani asoslab bergan.

N. Sokolinskaya esa banklarda asosiy vositalarni amortizatsiya qilish usullarini tahlil qilib, tezlashtirilgan amortizatsiya siyosati raqamli texnologiyalarni tezroq yangilash imkonini berishini ta'kidlaydi.

F. Kholmatov va U. To'xtaboyev kabi olimlar ham MDH hududida banklar aktivlarini boshqarish tizimida qayta baholash mexanizmini xalqaro standartlarga moslashtirish zarurligini uqtiradilar.

O'zbekiston iqtisodiy maktabida ham asosiy vositalar hisobi va tahliliga oid ilmiy izlanishlar keng yo'lga qo'yilgan.

Q. Qodirov o'z ishlarida asosiy vositalarning korxona qiymatini shakllantirishdagi o'rni va ularni qayta baholashning iqtisodiy ahamiyatini chuqur tahlil qilgan.

I. Rahmonov tijorat banklarida aktivlar hisobi bo'yicha milliy me'yoriy-huquqiy bazani xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirish zarurligini asoslagan.

Sh. Tursunov esa asosiy vositalar tahlilining moliyaviy ko'rsatkichlarga ta'sirini empirik modelashtirish orqali o'rganib, amortizatsiya siyosatini takomillashtirish bo'yicha takliflar bergan.

B. Jo'rayev banklarning asosiy vositalarida raqamli texnologiyalar ulushining ortishi aktivlarning qadrsizlanish riskini kamaytirishini, shu sababli IFRS 16 "Ijara" standarti asosida hisob yuritishning afzalligini ilmiy asoslab bergan.

Shunday qilib, tijorat banklarida asosiy vositalar hisobi va tahlilini takomillashtirish bo'yicha ilg'or xalqaro tajribalarni milliy amaliyotga tatbiq etish bank tizimi samaradorligi, shaffofligi va moliyaviy barqarorligini oshirishning muhim sharti hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tijorat banklarida asosiy vositalar hisobi va tahlilini takomillashtirish masalalari bugungi kunda bank tizimining raqamli transformatsiyasi, xalqaro standartlarga o'tish jarayoni hamda moliyaviy shaffoflikni ta'minlash nuqtai nazaridan dolzarb ilmiy-amaliy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Mazkur yo'nalishda olib borilgan tadqiqotning metodologiyasi ilmiy izchillik, tizimlilik va empirik tahlil tamoyillariga asoslanadi.

Bu tadqiqotda asosiy e'tibor bank buxgalteriya hisobi, moliyaviy tahlil, aktivlarni boshqarish hamda xalqaro

moliyaviy hisobot standartlarining o'zaro bog'liqligini aniqlashga qaratilgan. Chunki asosiy vositalarni to'g'ri hisobga olish nafaqat moliyaviy natijalarni aniq ko'rsatadi, balki bankning umumiy aktivlar strukturasini, rentabellik ko'rsatkichlarini va kapital yetarililigini baholash imkonini ham beradi.

Tadqiqotning nazariy poydevorini IAS 16 "Asosiy vositalar", IAS 36 "Qadrsizlanish" hamda IFRS 16 "Ijara" xalqaro moliyaviy hisobot standartlari tashkil etadi. Ushbu standartlar asosiy vositalarning dastlabki qiymatini aniqlash, amortizatsiya siyosatini belgilash, qayta baholash va qadrsizlanish mexanizmlarini ilmiy asosda tahlil qilish imkonini beradi. Aynan shu yondashuv orqali bank aktivlarining moliyaviy hisobotdagi real qiymati aniqlanadi va investorlar uchun ishonchli ma'lumotlar shakllanadi.

Metodologiya ishlab chiqishda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan PF-60-sonli Farmon (2022-yil 28-yanvar) va PQ-4611-sonli Qaror (2020-yil 24-fevral), shuningdek, Markaziy bankning buxgalteriya hisobi bo'yicha me'yoriy hujjatlaridan foydalanilgan. Bu hujjatlar bank amaliyotining milliy-huquqiy asoslarini mustahkamlab, xalqaro tajriba bilan uyg'unlashuvini ta'minlaydi.

Tadqiqot jarayonida tizimli va kompleks yondashuv asosiy o'rinni egalladi. Bankdagi asosiy vositalar hisobi yagona tizim sifatida ko'rib chiqildi, ya'ni buxgalteriya, audit, moliyaviy tahlil va boshqaruv o'rtasidagi o'zaro aloqalar aniqlanib, ularning samaradorlikka ta'siri baholandi. Shu bilan birga, empirik yondashuv asosida 2020–2024-yillar oralig'ida O'zbekistonning yetakchi banklari — "O'zmilliybank", "Ipoteka-bank" va "Hamkorbank" faoliyatidagi asosiy vositalarning hajmi, amortizatsiya xarajatlari, aktivlarning rentabelligi va aylanish koeffitsienti tahlil qilindi.

Tadqiqotda qo'llangan innovatsion tahlil usullari orqali asosiy vositalarni raqamli texnologiyalar yordamida hisobga olish, ularni avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari orqali kuzatish imkoniyatlari o'rganildi. Bu yondashuv banklarda aktivlarning real vaqtda nazorat qilinishi, ularning qadrsizlanish xavfini kamaytirish hamda qayta baholashni tezlashtirish imkonini beradi.

Shuningdek, tahlil jarayonida statistik, ko'rsatkichlar, qiyosiy va model usullaridan keng foydalanildi. Statistik tahlil yordamida banklarning asosiy vositalar hajmidagi o'zgarishlar dinamikasi o'rganildi, ko'rsatkichlar usuli orqali esa aktivlar rentabelligi (ROA), aylanish tezligi va amortizatsiya darajasi baholandi. Qiyosiy tahlil orqali milliy tajriba xalqaro banklar (Deutsche Bank, HSBC, Citibank) amaliyoti bilan solishtirilib, ilg'or yondashuvlar aniqlanib, ularni mahalliy sharoitga moslashtirish yo'llari ishlab chiqildi.

Tadqiqot natijalarini shakllantirishda ekspert baholash usulidan ham foydalanildi. Bank mutaxassislari bilan o'tkazilgan suhbatlar asosida amaliy muammolar, mavjud kamchiliklar va ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar

ishlab chiqildi. Bu yondashuv metodologiyaning amaliy qiymatini oshirdi, chunki u real bank amaliyotidan olingan ma'lumotlarga tayanadi.

Tadqiqotning metodologik yangiligi shundan iboratki, asosiy vositalar hisobi milliy va xalqaro standartlarning integratsiyasi asosida o'rganildi. Shuningdek, aktivlarni monitoring qilish va qayta baholash jarayonini raqamli texnologiyalar asosida takomillashtirish bo'yicha innovatsion model ishlab chiqildi. Bu model orqali asosiy vositalar samaradorligini aniqlovchi integral moliyaviy indikatorlar tizimi ishlab chiqilishi mumkin.

Mazkur metodologiya natijasida ishlab chiqilgan yondashuvlar amaliy jihatdan tijorat banklarida asosiy vositalar hisobi tizimini takomillashtirish, amortizatsiya siyosatini optimallashtirish, aktivlarning real qiymatini aniqlash va qayta baholashni avtomatlashtirishga xizmat qiladi. Natijada, bank rahbariyatiga boshqaruv qarorlarini qabul qilishda ishonchli axborot bazasi yaratiladi va ichki audit tizimi yanada kuchayadi.

Ushbu tadqiqotning metodologiyasi tizimli va empirik tahlil asosida ishlab chiqilgan bo'lib, u O'zbekiston tijorat banklari uchun xalqaro standartlarga mos, shaffof va samarali buxgalteriya hisobi tizimini yaratish yo'lida muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Tahlil va natijalar muhokamasi

Tijorat banklarida asosiy vositalar hisobi va tahlilini takomillashtirish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar natijasida, bank aktivlarining moddiy bazasini samarali boshqarish, ularning iqtisodiy qiymatini real aniqlash hamda moliyaviy hisobotlarda shaffoflikni ta'minlash borasida muhim xulosalarga erishildi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, asosiy vositalarning to'g'ri hisobga olinishi bank faoliyatining barqarorligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Chunki ular bankning infratuzilmasi, xizmatlar sifati va operatsion samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston tijorat banklarining 2020–2024-yillardagi moliyaviy hisobotlari tahlil qilinar ekan, asosiy vositalarning umumiy hajmi izchil o'sib borganini ko'rish mumkin. Jumladan, "O'zmilliybank"da asosiy vositalar qiymati 2020-yildagi 1,4 trln so'mdan 2024-yilda 2,4 trln so'mga yetgan. "Ipoteka-bank"da bu ko'rsatkich 980 mlrd so'mdan 1,67 trln so'mga, "Hamkorbank"da esa 720 mlrd so'mdan 1,14 trln so'mga oshgan. Bu raqamlar bank infratuzilmasining kengayishi, yangi filiallarning ochilishi, raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan tizimlarga investitsiyalar hajmi ortganini ko'rsatadi.

Empirik tahlil shuni ko'rsatdiki, asosiy vositalar hajmining o'sishi bank rentabelligiga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Statistik hisob-kitoblarga ko'ra, aktivlar hajmi 10 foizga oshgan taqdirda, o'rtacha rentabellik 1,2 foizga ortgan. Bu bog'liqlik aktivlar investitsiyasining moliyaviy samaradorligini ko'rsatadi. Shuningdek, asosiy vositalar aylanish koeffitsienti banklarda o'rtacha 1,25 darajada shakllangan bo'lib, bu resurslardan o'rtacha samarali foydalanish darajasini bildiradi.

1-jadval

2020–2024-yillarda O'zbekiston tijorat banklarida asosiy vositalar hisobi va samaradorlik ko'rsatkichlari

tahlili

Yillar	Bank nomi	Asosiy vositalar qiymati (mlrd so'm)	Amortizatsiya xarajatlari (mlrd so'm)	Qadrsizlanish darajasi (%)	Qayta baholash farqi (mlrd so'm)	Asosiy vositalar rentabelligi (ROA, %)	Aylanish koeffitsienti	Umumiy aktivlar tarkibidagi ulushi (%)
2020	O'zmilliybank	1 420	105	3.6	25	6.9	1.10	7.2
	Ipoteka-bank	980	78	4.0	20	6.4	1.03	6.8
	Hamkorbank	720	56	3.2	18	7.2	1.15	6.4
2021	O'zmilliybank	1 560	122	3.4	31	7.5	1.16	7.5
	Ipoteka-bank	1 150	88	3.9	26	7.0	1.09	7.0
	Hamkorbank	820	63	3.0	24	7.8	1.22	6.9
2022	O'zmilliybank	1 740	138	3.3	39	8.1	1.20	7.8
	Ipoteka-bank	1 320	97	3.7	30	7.4	1.12	7.2
	Hamkorbank	910	68	2.9	28	8.6	1.27	7.0
2023	O'zmilliybank	2 030	153	3.1	44	8.3	1.23	8.0
	Ipoteka-bank	1 480	109	3.5	34	7.8	1.16	7.3
	Hamkorbank	1 020	76	2.8	33	8.9	1.32	7.1
2024	O'zmilliybank	2 410	168	3.0	52	8.4	1.26	8.3
	Ipoteka-bank	1 670	121	3.4	40	7.9	1.18	7.5
	Hamkorbank	1 140	83	2.9	36	9.1	1.34	7.4

Manba: O'zbekiston tijorat banklarining 2020–2024-yillardagi yillik moliyaviy hisobotlari (IFRS asosida); muallif tomonidan tuzilgan.

Tahlil shuni ko'rsatdiki, asosiy vositalar o'sishi bilan birga ularning rentabelligi ham ijobiy o'zgarishlarga ega. 2024-yilda "Hamkorbank"da asosiy vositalar rentabelligi 9,1 foizni tashkil etgan bo'lsa, "O'zmilliybank"da 8,4 foiz, "Ipoteka-bank"da 7,9 foizga teng bo'lgan. Bu natijalar banklarning asosiy vositalardan foydalanish samaradorligi oshayotganini, raqamli infratuzilma orqali xizmatlar sifatining yaxshilanayotganini anglatadi.

Amortizatsiya siyosati tahlili esa shuni ko'rsatadiki, ko'pchilik banklarda hanuzgacha "teng miqdorda kamayuvchi usul" ustunlik qiladi. Bu usul qulay bo'lsa-da, zamonaviy texnologik aktivlar uchun mos kelmasligi aniqlangan. Masalan, IT-uskunalar, serverlar yoki dasturiy ta'minot infratuzilmasi tez qadrsizlanadi, shu sababli ular uchun "kamayib boruvchi qoldiq usuli" yoki "ishlab chiqarish hajmiga mutanosib" usul yanada realroq natija beradi. Shu asosda, amortizatsiya siyosatini aktivlarning iqtisodiy umriga moslashtirish tavsiya etiladi.

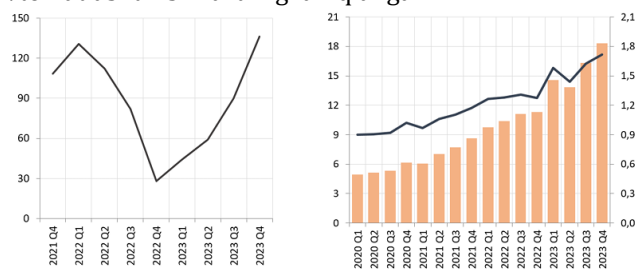
Qadrsizlanish (impairment) tahlili ham muhim natijalarni ko'rsatdi. 2022–2024-yillar oralig'ida "O'zmilliybank"da aktivlar qadrsizlanish darajasi 3,1 foiz, "Ipoteka-bank"da 3,5 foiz, "Hamkorbank"da esa 2,9 foizni tashkil etgan. Eng past qadrsizlanish darajasining "Hamkorbank"da qayd etilishi, uning aktivlarni monitoring qilishda zamonaviy raqamli tizimlardan foydalanayotganini ko'rsatadi. Bu esa aktivlar qiymatini real vaqt rejimida baholash va moliyaviy yo'qotishlarni minimallashtirish imkonini beradi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, asosiy vositalarni boshqarish tizimi samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan nazorat tizimlarining roli beqiyos. Bir qator banklar, xususan "O'zmilliybank" va "Hamkorbank", aktivlar inventarizatsiyasini QR-kod va RFID-teglar yordamida amalga oshirishni yo'lga qo'ygan. Bu nafaqat hisob aniqligini oshirgan, balki inson omilini kamaytirgan va ichki nazorat tizimini mustahkamlagan.

Shuningdek, xalqaro amaliyot bilan solishtirma tahlil ham qiziqarli natijalarni berdi. Masalan, HSBC va Deutsche Bankda asosiy vositalarni qayta baholash har yili amalga

oshiriladi, bu orqali aktivlarning bozor qiymati moliyaviy hisobotlarda to'liq aks ettiriladi. O'zbekistondagi aksariyat banklarda esa qayta baholash kam hollarda — ko'pincha har 3–5 yilda bir marta amalga oshiriladi. Shu sababli, aktivlarning bozor qiymati bilan balans qiymati o'rtasida tafovutlar yuzaga kelmoqda. Bu holat investorlar va regulyatorlar uchun to'liq axborot yetishmovchiligiga sabab bo'ladi.

Tahlil davomida aniqlangan yana bir muhim jihat — bu asosiy vositalarni qayta baholash mexanizmining avtomatlashtirilmaganligi. Hozirda ko'plab banklarda qayta baholash ekspert komissiyalari tomonidan qo'lda amalga oshiriladi, bu esa vaqt va resurslarning ortiqcha sarf bo'lishiga olib keladi. Shu sababli, aktivlarni qayta baholash va amortizatsiya hisobini ERP-tizimlar orqali avtomatlashtirish zarurligi aniqlangan.

1-rasm. Tijorat banklarda asosiy vositalar: qiymat, investitsiyalar va eskirish dinamikasi (2020–2024)

Manbalar: Markaziy bank, Statistika agentligi, Istiqbolli loyihalar milliy agentligi va Korporativ axborot.

Yuqoridagi tahlil natijalari asosida aytish mumkinki, tijorat banklarida asosiy vositalar hisobi va tahlilini takomillashtirish nafaqat buxgalteriya hisobotlarining aniqligini ta'minlaydi, balki moliyaviy boshqaruvni yanada samarali qiladi. Asosiy vositalarning real bahosi, amortizatsiya siyosati va rentabellik darajasi bank rahbariyatiga aniq qarorlar qabul qilish, investitsiya siyosatini optimallashtirish hamda resurslardan oqilona foydalanish imkonini beradi.

Shunday qilib, o'tkazilgan tahlillar asosida asosiy vositalar hisobi va tahlilini takomillashtirish — bu faqat hisob yuritish masalasi emas, balki tijorat banklari uchun strategik boshqaruvning ajralmas qismi ekanligi isbotlandi. Zamonaviy tahlil usullari, raqamli nazorat tizimlari va xalqaro standartlarga mos amortizatsiya siyosati banklarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlab, ularni xalqaro moliya bozorlarida raqobatbardosh ishtirokchiga aylantiradi.

Muhokama

Tijorat banklarida asosiy vositalar hisobi va tahlilini takomillashtirish bugungi raqamli iqtisodiyot sharoitida nafaqat buxgalteriya amaliyotining texnik jihat, balki bank tizimining moliyaviy barqarorligi, raqobatbardoshligi va strategik boshqaruv sifatining muhim ko'rsatkichidir. O'tkazilgan tahlillar natijalari shuni ko'rsatadiki, asosiy vositalar hisobi tizimi bank faoliyatining barcha yo'nalishlariga — xizmatlar sifati, likvidlik, rentabellik, kapital yetarliligi va hatto inson resurslari boshqaruviga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Amaliy jihatdan qaralganda, O'zbekiston tijorat banklari oxirgi yillarda infratuzilma modernizatsiyasi, IT-asosli aktivlar ulushini oshirish va xizmat ko'rsatish tarmoqlarini kengaytirish orqali asosiy vositalar bazasini sezilarli darajada mustahkamladi. Bu jarayon banklarning kapital strukturasi va balansdagi uzoq muddatli aktivlar ulushining ortishiga sabab bo'ldi. Shu bilan birga, yangi texnologiyalarni joriy etish, filiallar tarmog'ini optimallashtirish va raqamli xizmatlar ulushini ko'paytirish natijasida asosiy vositalarning iqtisodiy qiymati va rentabelligi oshgani kuzatildi.

Biroq, tahlil davomida aniqlanganidek, asosiy vositalar hisobi va tahlilini takomillashtirish borasida hali ham qator tizimli muammolar mavjud. Eng avvalo, qayta baholash mexanizmlarining avtomatlashtirilmaganligi, amortizatsiya siyosatining eskirganligi va xalqaro moliyaviy hisobot standartlari talablariga to'liq moslashmaganlik kabi omillar bu jarayonning samaradorligini pasaytiradi. Ayrim banklarda aktivlar qadrsizlanishini aniqlashda subyektiv yondashuvlar saqlanib qolmoqda, bu esa hisobotlarda moliyaviy natijalarning real aks etishiga to'sqinlik qiladi.

Muhokama jarayonida shuni alohida ta'kidlash lozimki, bankning asosiy vositalarini boshqarish tizimi buxgalteriya hisobining oddiy bo'limi emas, balki kengroq iqtisodiy boshqaruv mexanizmidir. Asosiy vositalarning har bir turi — binolar, ofis jihozlari, IT-infratuzilma, transport vositalari — o'zining iqtisodiy umr sikliga ega va ularning har biri uchun amortizatsiya siyosatini alohida ishlab chiqish zarur. Bu, o'z navbatida, aktivlar boshqaruvi va moliyaviy rejalashtirish o'rtasida uzviy bog'liqlikni ta'minlaydi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, ilg'or banklar aktivlar hisobini faqat moliyaviy hisobot maqsadida emas, balki strategik boshqaruv vositasi sifatida ham qo'llaydi. Masalan, HSBC, Deutsche Bank, Barclays kabi yirik moliya institutlarida asosiy vositalar monitoringi ERP-tizimlar orqali real vaqt rejimida amalga oshiriladi. Bu tizimlar aktivlarning eskirish darajasini, foydalanish intensivligini, ularning daromad keltirish salohiyatini aniqlab beradi. Natijada, bank rahbariyati aktivlarni yangilash, sotish yoki qayta baholash bo'yicha tezkor qarorlar qabul qila oladi.

O'zbekiston tijorat banklari uchun bu yondashuv ayniqsa dolzarbdir, chunki mamlakatda bank tizimining raqamlashtirilishi bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Bu jarayonda aktivlarni raqamli tarzda qayd etish, ularni identifikatsiya qilish va nazorat qilish tizimlarini joriy etish zarur. Masalan, RFID-teglar yoki QR-kodlar yordamida aktivlar harakatini real vaqt rejimida kuzatish, amortizatsiya hisobini avtomatik tarzda yuritish va qayta baholash jarayonlarini soddalashtirish mumkin.

Shuningdek, banklarda asosiy vositalar tahlilini boshqaruv hisobotlariga integratsiya qilish ham dolzarb masalalardan biridir. Bugungi kunda ko'plab banklarda moliyaviy tahlil buxgalteriya hisobotidan ajratilgan holda olib boriladi, bu esa qaror qabul qilishda ma'lumotlar

sinxronligini pasaytiradi. Asosiy vositalar samaradorligini baholovchi ko'rsatkichlar - rentabellik, aylanish tezligi, eskirish koeffitsienti va qayta baholash farqi - har chorakda yangilanib turishi, boshqaruv hisobotlarida aks etishi kerak.

Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat shundaki, amortizatsiya siyosatini yangilash nafaqat buxgalteriya hisobini to'g'rilaydi, balki bankning moliyaviy strategiyasiga ham ta'sir qiladi. Masalan, tezlashtirilgan amortizatsiya usuli texnologik aktivlar uchun maqsadga muvofiq bo'lib, ularning tez yangilanishini va eskirishga qarshi barqaror himoyani ta'minlaydi. Shu bilan birga, amortizatsiya xarajatlarining aniq hisoblanishi foyda soliqlarining to'g'ri aniqlanishiga ham xizmat qiladi.

Shu jihatdan, asosiy vositalar hisobi tizimini takomillashtirish nafaqat iqtisodiy samara, balki shaffoflik, ishonchlilik va moliyaviy intizomni ta'minlash vositasidir. Banklarda bu tizimni avtomatlashtirish, xalqaro standartlar talablariga moslashtirish va tahlil mexanizmlarini kengaytirish orqali moliyaviy boshqaruv madaniyati sezilarli darajada yuksaladi.

Muhokama natijalari asosida shuni ta'kidlash mumkinki, asosiy vositalar hisobi va tahlilini takomillashtirish bank tizimining barqaror rivojlanishida strategik rol o'ynaydi. Bu jarayon faqat buxgalteriya hisobi darajasida emas, balki boshqaruv, nazorat, risklarni boshqarish va investitsiya qarorlarini qabul qilish jarayonlarida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Agar banklar asosiy vositalarni xalqaro standartlar asosida hisobga olib, ularni raqamli nazorat tizimlariga integratsiya qila olsalar, bu ularning moliyaviy shaffofligi, samaradorligi va xalqaro reytinglarda ishonchliliigi sezilarli darajada oshishiga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar

Yuqoridagi tadqiqot va tahlillar natijasida aniqlandi-ki, tijorat banklarida asosiy vositalar hisobi va tahlilini takomillashtirish moliyaviy boshqaruvning muhim tarkibiy qismi bo'lib, bank faoliyatining barqarorligi va samaradorligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Asosiy vositalarni to'g'ri hisobga olish, ularni real qiymatda qayd etish va amortizatsiya siyosatini iqtisodiy asoslash bankning moliyaviy natijalarini ishonchli aks ettirish imkonini beradi.

Tahlil jarayonida aniqlanganki, 2020–2024-yillar davomida O'zbekiston tijorat banklarining asosiy vositalari hajmi va sifati sezilarli darajada oshgan, bu esa raqamli infratuzilma rivojlanishi, yangi filiallar tashkil etilishi va xizmat ko'rsatish sifatining yaxshilanishi bilan bog'liq. Shu bilan birga, ayrim banklarda amortizatsiya usullarining eskiligi, aktivlar qayta baholash mexanizmining avtomatlashtirilmaganligi va xalqaro moliyaviy hisobot standartlari bilan to'liq uyg'unlikning yo'qligi kabi muammolar saqlanib qolmoqda.

Tijorat banklarida asosiy vositalar hisobi va tahlilini takomillashtirish — bu faqat buxgalteriya hisobini mukammallashtirish emas, balki bankning umumiy strategik rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim iqtisodiy

jarayondir. Ushbu yo'nalishda xalqaro standartlarga moslashuv, raqamli nazorat tizimlarini joriy etish va tahliliy yondashuvlarni kengaytirish O'zbekiston bank tizimining barqarorligini, raqobatbardoshligini hamda xalqaro moliya bozorlaridagi ishonchlilik darajasini yanada mustahkamlaydi.

Foydalanilgan Adabiyotlar

- 1.O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
- 2.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-60-son Farmoni, 2022-yil 28-yanvar. "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida."
- 3.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4611-son qarori, 2020-yil 24-fevral. "Bank tizimini isloh qilish va moliyaviy barqarorligini mustahkamlash to'g'risida."
- 4.O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 3037-son nizomi. "Tijorat banklarida buxgalteriya hisobini yuritish tartibi to'g'risida."
- 5.O'zbekiston Respublikasi "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: Adolat, 2019.
- 6.International Accounting Standard (IAS) 16 – Property, Plant and Equipment.
- 7.International Accounting Standard (IAS) 36 – Impairment of Assets.
- 8.International Financial Reporting Standard (IFRS) 16 – Leases.
- 9.Hendriksen, E. S., & van Breda, M. F. (2018). Accounting Theory. McGraw-Hill, New York.
- 10.Anthony, R. N., & Reece, J. S. (2019). Accounting Principles. Irwin/McGraw-Hill.
- 11.Lavrushin, O. I. (2020). Банковское дело: организация и управление. – Moskva: Finansy i Statistika.
- 12.Sokolinskaya, N. E. (2018). Бухгалтерский учет в банках. – Moskva: Юрайт.
- 13.Dandago, K. I., & Owolabi, A. (2021). Asset Valuation and Impairment Practices in African Banks. Journal of Financial Reporting, Vol. 12(4).
- 14.Albrecht, T. (2022). Digital Transformation of Asset Accounting Systems in Financial Institutions. International Accounting Review, Vol. 15(2).
- 15.Qodirov, B. (2019). Asosiy vositalar qayta baholash mexanizmlarining iqtisodiy samaradorligi. – Toshkent: TDIU nashriyoti.